

Leonie Derks

OVER LOPERS

**Afsplitsingen
in de Kamer van
Volksvertegenwoordigers**

S4488229

Bachelor werkstuk

Opleiding geschiedenis

Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Het politieke bestel van België	9
Hoofdstuk 2: Afsplitsingen in België	13
Hoofdstuk 3: Afsplitsen of overlopen	20
Conclusie	28
Bibliografie	30

Inleiding

Een hot topic binnen de Nederlandse politiek de laatste jaren is zetelroof. Menig opinieartikel is eraan gewijd en iedereen vindt er het zijne van. Nieuw is het verschijnsel echter niet. De eerste afsplitsing van een fractie in de Tweede Kamer vond al plaats in 1919 na de invoering van het algemeen mannenkiesrecht en het evenredig kiesstelsel.¹ Debat over dit verschijnsel liet niet lang op zich wachten, maar een uitkomst is er nooit gekomen. Vrij recent, op 1 april 2015, is er wel een poging gedaan het verschijnsel dat bekend staat als ‘zetelroof’ aan banden te leggen. Het presidium van de Tweede Kamer bood toen een notitie aan de Kamer aan over de juridische mogelijkheden die bestaan om de regels omtrent fractieafsplitsingen aan te scherpen. In deze notitie werd niet alleen de situatie in Nederland onder de loep genomen, maar werd ook gekeken hoe er in andere Europese landen met fractievorming wordt omgegaan.²

Een deel van het publieke en politieke debat in Nederland focust zich op het gebruik van de term ‘zetelroof’, die in de volksmond vaak gebruikt wordt voor het verschijnsel van afsplitsingen binnen fracties in de Tweede Kamer. Het debat richt zich vooral tot de vraag wie de parlamentszetel toekomt. ‘Zetelroof’ impliceert namelijk dat de zetel eigendom is van de partij en dus gestolen wordt. Wettelijk is de zetel echter van het Kamerlid zelf aangezien die een mandaat heeft en niet de partij. In dat geval zou de partij de zetel roven en niet het afsplitsende Kamerlid. De term doet dus eigenlijk geen recht aan de juridische werkelijkheid rond dit verschijnsel. Nieuw is de term echter niet. In 1935 dook ‘zetelroof’ al op in kranten.³

Het debat rond het verschijnsel focust zich voornamelijk op de legitimiteit van de afsplitsing en of afsplitsingen wenselijk zijn. Er wordt bijvoorbeeld vaak gekeken de legitimiteit van afsplitsingen aan de hand van het aantal voorkeursstemmen dat het afscheidende Kamerlid kreeg tijdens de laatste verkiezingen. Wat betreft de wenselijkheid van afsplitsingen heeft een Kamermeerderheid op 13 december 2016 haar standpunt duidelijk gemaakt door een wijziging van het reglement van orde aan te nemen. Hierin werd bepaald dat er niet meer fracties gevormd mogen worden dan er bij aanvang van de zittingstermijn na de verkiezingen zijn. De spreektijd, de status en daarmee het budget van zetelrovers wordt hierdoor beperkt. Dit met de effectiviteit van de Tweede Kamer in het achterhoofd.⁴

Vanuit de geschiedwetenschap is er nauwelijks aandacht geweest voor het thema zetelroof. Zodoende zal hier aandacht besteed worden aan de stand van het onderzoek vanuit andere disciplines naar onderwerpen die aan zetelroof raken. Eerst zal onderzoek besproken worden dat vanuit de politicologie gedaan is, gevolgd door staatsrechtelijk onderzoek. Ten slotte

---

¹ Geerten Waling, *Zetelroof, fractiediscipline en afsplitsingen in de Tweede Kamer 1917-2017* (Nijmegen, 2017) 60.

² Kamerstukken II 2014/15, 34 183, nr. 5.

³ Waling, *Zetelroof*, 57.

⁴ Werkgroep fractievorming, ‘fractievorming in de Tweede Kamer’, https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/fractievorming_in_de_tweede_kamer.pdf [geraadpleegd op 11-03-2017].

zal een recent verschenen historisch onderzoek naar afsplitsingen worden aangehaald waar deze studie op zal voortborduren.

Politologisch onderzoek

Het dieper liggende debat omtrent afsplitsingen is nauw verbonden met ideeën over representatie. Hierbij maken politicologen Heinz Eulau en John Wahlke een onderscheid in drie verschillende typen vertegenwoordigers dat veel navolging kent. Het onderscheid tussen die drie typen ligt vooral in de opvattingen die de vertegenwoordiger denkt te moeten volgen. De *trustee* is van mening dat hij zijn eigen opvattingen moet volgen in zijn taak als vertegenwoordiger. Een *delegate* handelt met de overtuiging dat hij de opvattingen van zijn achterban moet volgen, ook als die in strijd zijn met zijn eigen opvattingen. De *politico* ten slotte is een tussenvorm waarbij het voor de vertegenwoordiger afhangt van de situatie of hij de opvattingen van de achterban volgt of de eigen opvattingen. Hierbij wordt geprobeerd de twee typen representatie te reconciliëren in deze derde vorm.⁵

De Nederlandse grondwet stelt dat leden van het parlement het hele Nederlandse volk dienen te vertegenwoordigen, en dat dienen te doen zonder last.⁶ Uit onderzoek van de politicologen Andeweg en Thomassen uit 2006 naar de rol opvattingen van Nederlandse Kamerleden blijkt echter dat de praktijk anders uitpakt. Uit het onderzoek bleek dat het merendeel van de Nederlandse Kamerleden van mening was dat ze de kiezers van hun partij moesten vertegenwoordigen.⁷

Tegenwoordig komt representatie dan ook tot stand met tussenkomst van politieke partijen en stemmen mensen zelden met een duidelijke politieke reden op een bepaald persoon.⁸ Zelfs als er gestemd wordt op een specifiek persoon op de lijst van een partij, kan er eigenlijk alleen vanuit gegaan worden dat deze politicus de standpunten van de partij deelt. De Vlaamse politicoloog Sam Depauw betoogt op dat de leden van het parlement hun zetel zodoende meestal danken aan hun partij. Het idee bij de kiezer is dat de leden van de partij zich houden aan de opvattingen van de partij.⁹

Dat leidt tot een ander belangrijk thema bij het bestuderen van afsplitsingen, namelijk partij- of fractiediscipline. Hierbij wordt vooral gekeken naar de manier waarop partijdiscipline al dan niet verwezenlijkt wordt en wat voor invloed instituties zoals het kiessysteem hebben. In het geval van dissidenten worden de gevolgen voor hun politieke carrière bestudeerd. Een

---

⁵ Heinz Eulau, John Wahlke, William Buchanan en Leroy Ferguson, 'The role of the representative: some empirical observations on the theory of Edmund Burke', *The American political science review* 53:3 (1959), 742-756, alhier 749-750.

⁶ Artikel 50 en 67.3 van de Nederlandse Grondwet.

⁷ Rudy Andeweg en Jacques Thomassen, *Binnenhof van binnenuit, Tweede Kamerleden over het functioneren van de Nederlandse democratie* (Leiden, 2007), 15.

⁸ Waling, *Zetelroof*, 173.

⁹ Sam Depauw, *Rebellen in het parlement: fractiecohesie in de Kamer van volksvertegenwoordigers (1991-1995)*, (Leuven, 2002), 21.

dissident wordt in de meeste gevallen beschouwd als een parlamentslid dat in het parlement of in het openbaar afwijkt van de partijstandpunten. Dit hoeft dus niet een Kamerlid te zijn dat opstapt bij een partij.¹⁰

Staatsrechtelijk onderzoek

Over het algemeen heeft fractiediscipline geen goede naam. In het debat hierover komen termen als 'stemvee' en 'monddode, brave jaknikkers' aan bod voor de vertegenwoordigers die simpelweg de lijn van hun partij moeten volgen en geen individueel standpunt in mogen nemen.¹¹ Rechtsgeleerden Bettie Drexhage en Remco Nehmelman bepleiten echter dat de fractiediscipline zorgt voor politieke duidelijkheid en besluitvaardigheid. Daarbij erkennen zij dat het staatsrechtelijk als problematisch gezien kan worden, maar gezien de regels heeft de gekozen vertegenwoordiger altijd het laatste woord. Hoewel velen strenge fractiediscipline zien als een inperking van het persoonlijke mandaat van Kamerleden, zien Drexhage en Nehmelman staatsrechtelijk dus geen probleem.¹²

Vanuit het staatsrecht wordt de focus vooral gelegd op de artikelen in de grondwet waarin het persoonlijk mandaat en het stemmen zonder last worden vastgelegd.¹³ Hierbij wordt bijvoorbeeld ook de vergoeding aangehaald die Kamerleden ontvangen. Behalve het Kamerlid onafhankelijk maken van derden, zou deze vergoeding er volgens rechtsgeleerden André Mast en Jean Dujardin ook voor zorgen dat het Kamerlid geen werknemer van de partij wordt.¹⁴ Ondanks de grondwettelijke bepaling van het persoonlijk mandaat is in verschillende partijstatuten een verplichting tot het opgeven van de zetel bij fractie- of partijuittrekking opgenomen. Hierbij wordt in de literatuur telkens aangestipt dat fractieleden die zich afsplitsen van hun fractie en daarbij hun zetel behouden niet handelen in strijd met de grondwet. Daarin is opgenomen dat vertegenwoordigers hun werk moeten doen zonder last. Partijreglementen die bepalen dat Kamerleden hun zetel op zouden moeten geven zijn zodoende nietig.¹⁵

Daarnaast zijn politieke partijen en fracties niet opgenomen in de Nederlandse grondwet wat betekent dat een zetel niet van een politieke partij kan zijn en dat representatie zou gebeuren door individuen. Er wordt alleen bepaald dat die individuen zonder last hun taak als vertegenwoordiger moeten kunnen uitvoeren.¹⁶ Toch laait tegenwoordig het debat rond 'zetelroof' weer op. In de realiteit komen partijen en fracties namelijk wel voor in ons politieke systeem. Er is dus sprake van een spanning tussen de grondwet en de realiteit.

---

¹⁰ Knut Heidar, 'Parliamentary party group unity: does the electoral system matter?', *Acta Politica* 41 (2006), 249-266.

¹¹ Andeweg en Thomassen, *Binnenhof van binnenuit*, 65-66; Waling, *Zetelroof*, 17.

¹² Remco Nehmelman en Bettie Drexhage, De constitutionele positie van de politieke partijen in Nederland, Met een toegift op hun constitutionele positie in de Europese Unie. In D. de Prins (Eds.), *Preadviezen 2010 voor de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht in België en Nederland* (Den Haag, 2010), 45-115, alhier 58.

¹³ Artikel 50 en 67.3 van de Nederlandse Grondwet.

¹⁴ André Mast en Jean Dujardin, *Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht* (Brussel, 1987), 184.

¹⁵ D.J. Elzinga en C. Wisse, *Nederlands parlamentsrecht, monografie 5* (Groningen, 1988), 179.

¹⁶ Waling, *Zetelroof*, 183.

Onlangs leverde Geerten Waling een historisch perspectief op zetelroof in de Tweede Kamer. Hierbij beroept hij zich echter telkens op de constitutioneel-juridische werkelijkheid in plaats van de historische, politieke realiteit. Volgens onze grondwet stemmen kiezers op een persoon en niet op een partij. Dat is voor Waling dan ook een gegeven bij zijn onderzoek. Dat men op een partij zou stemmen, noemt hij dan ook een hardnekkig misverstand. Hiermee plaatst hij zichzelf lijnrecht tegenover Depauw en anderen.¹⁷ Vanuit zijn overtuiging ziet hij zetelroof als een veiligheidsklep in onze partijdemocratie, die door de recente wijziging van het reglement van orde wordt ontmoedigd. Een slechte zaak volgens Waling. Hij breekt dan ook een lans voor het persoonlijk mandaat en raadt aan zetelroof te zien als een oplossing voor de strenge fractiediscipline in plaats van een probleem.¹⁸ In zijn werk behandelt hij uitvoerig de spanning tussen het persoonlijk mandaat van het Kamerlid en het partijbelang die bestaat in ons democratisch systeem aan de hand van tien casussen uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis; Een spanning die terugvalt op de spanning tussen grondwet en realiteit. Hoewel er bij een aantal onderzoeken naar afsplitsingen wel vergelijkingen worden gemaakt met andere Europese landen, worden daarbij nooit specifieke gevallen uitgelicht, zoals Waling heeft gedaan voor Nederland.

Het politieke systeem van elk land is verschillend, wat ervoor kan zorgen dat de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang anders tot uiting komt. In de eerste plaats is daarvoor een discrepantie tussen de regelgeving omtrent partijen en de praktijk nodig. Daarnaast kan het politieke systeem van een ander land het voor individuele politici lastiger maken zich simpelweg af te splitsen van hun partij en onafhankelijk verder te gaan. Door factoren van het politieke bestel van een land kan de spanning tussen het persoonlijk mandaat en de partij zich misschien eerder uitten in partijwissels dan in afsplitsingen. Zo kan bijvoorbeeld het kiessysteem voor een andere uitwerking van de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang zorgen. Door een districtenstelsel zouden kiezers een directere band kunnen hebben met hun vertegenwoordiger. Daarmee heeft het persoonlijk mandaat meer legitimiteit. Als daarbij ook een campagne wordt gevoerd die meer gericht is op de standpunten van de persoon zelf, zou er minder discussie kunnen zijn wanneer iemand besluit zich af te splitsen. Kiezers zouden dan juist wel voor de ideeën van de vertegenwoordiger zelf hebben gestemd.

In deze studie zal daarom de vraag centraal staan hoe de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang zich kenmerkt in een ander land, namelijk België in de periode 1945 tot 2001. In de keuze voor België speelde het een rol dat het Belgische politieke systeem

---

¹⁷ Ibidem, 17, 104, 171-176; Depauw, *Rebellen in het parlement*, 20. Marjan Decroos, 'Partijwissels in België, een onderzoek naar de motieven en gevolgen van de overstap van Belgische parlementsleden naar een andere partij. Periode 1981-1999' (Onuitgegeven dissertatie, Katholieke Universiteit Leuven, 2003), 31.

¹⁸ Waling, *Zetelroof*, 17-19.

een redelijk aantal overeenkomsten vertoont met het Nederlandse. Zo wordt ook in de Belgische grondwet niet gesproken over politieke partijen terwijl die in de realiteit een belangrijk aspect van het politieke bedrijf vormen. Daarnaast is het onderzoek naar afsplitsingen in België, net als in Nederland, vrij beperkt.¹⁹ Een belangrijk verschil met de Nederlandse situatie is echter het Belgische kiesstelsel: in België is er sprake van een districtenstelsel.²⁰ Hoewel België ook besproken wordt in de notitie die op 1 april 2015 is voorgelegd aan de Kamer, gaat het daarin voornamelijk over de regels omtrent fractievorming waar afscheidende Kamerleden aan gebonden zijn.²¹ De Nederlandse politicoloog en historici Lucardie, Voerman en Marchand hebben de gevolgen van verschillende kiesstelsels op afwijkend stemgedrag en afsplitsingen van parlementaire fracties bekeken. Hiervoor zetten zij de situaties in Nederland, Groot-Brittannië, Duitsland en België uit elkaar. Het gaat dus om een vergelijkende studie, maar er wordt telkens alleen een algemeen beeld geschetst. Specifieke gevallen van afsplitsingen komen zodoende niet aan bod.²²

De Vlaamse politicoloog Depauw neemt in zijn onderzoek de invloed van fractiediscipline mee en behandelt de sancties die kunnen staan op dissident stemgedrag en het afwijken van de partijlijn in bredere zin. De spanning die hieraan ten grondslag ligt is, wederom die tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang. Uitsluiting van de partij of de fractie als sanctie komt echter niet aan bod. Hoewel zijn onderzoek geschreven is met dezelfde problematiek in het achterhoofd, worden afsplitsingen in zijn werk niet behandeld.²³ Iemand uit de partij of de fractie zetten is voor partijen slechts een van de maatregelen die genomen kunnen worden in het geval van het afwijken van de partijlijn, maar ook meteen de meest extreme maatregel. Zodoende komt dit niet vaak voor. In de meeste gevallen wordt de persoon waarmee de relatie moeizaam is geworden bijvoorbeeld op een onverkiesbare plek gezet bij de volgende verkiezingen of het lidmaatschap van een prestigieuze commissie ontnomen.²⁴ Als het uiteindelijk zover komt dat een Kamerlid uit de partij gezet wordt, wenst de partij dat de zetel van het Kamerlid in kwestie afgegeven wordt aan de partij. Dit gebeurt in Nederland echter meestal niet. Dan wordt er gesproken van zetelroof.²⁵

Daarnaast heeft de Vlaamse politicologe Decroos onderzoek gedaan naar partijwissels: afscheidende politici die zich meteen of vrijwel meteen aansloten bij een andere partij. Daarbij kijkt zij wel naar specifieke gevallen van afscheiders. In haar inleiding kaart zij hetzelfde probleem aan. Is het partijstandpunt waar de kiezer op gestemd heeft belangrijker, of het

---

¹⁹ Paul Lucardie, Arjan Marchand en Gerrit Voerman, 'Frictie in de fractie' in: Eliora van der Hou, Wytze van der Woude en Gerrit Voerman, red., *Representatie, fractiediscipline en financiering*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken, 2007, 59-168.

²⁰ Gallagher, Laver en Mair, *Representative government*, 370.

²¹ Kamerstukken II 2014/15, 34 183, nr. 5.

²² Lucardie, Marchand en Voerman, 'Frictie in de fractie', 59-168.

²³ Depauw, *Rebellen in het parlement*, 209-246.

²⁴ Ibidem, 209.

²⁵ Elzinga en Wisse, *Nederlands parlementsrecht*, 179-180.

persoonlijk mandaat van ieder Kamerlid? De rest van het onderzoek betreft ze echter weinig op deze vraag. In haar onderzoekspopulatie neemt zij bijvoorbeeld ook vertegenwoordigers op die niet tijdens hun mandaat van partij wisselden maar dat deden rond verkiezingen of nadat zij al een paar jaar geen Kamerlid waren geweest. In dergelijke gevallen lijkt het eerder genoemde dilemma omtrent het mandaat minder relevant.²⁶

Hoewel Decroos wel specifieke gevallen van afscheidende politici bespreekt, kaart ze hierbij niet of nauwelijks aan wat de kwestie was die de doorslaggevende reden vormde voor de vertegenwoordiger om uit zijn partij te stappen. De focus van haar onderzoek ligt op de persoonlijke, meer emotionele beweegredenen van politici die hun partij verlieten. Daarnaast vraagt ze zich af wat de gevolgen waren van de overstap. De belangrijkste factoren daarbij zijn voor haar het ontvangst bij de nieuwe partij, of de politici na hun overstap herkozen zijn en hoe de eigen kiezers van de vertegenwoordiger reageerden.²⁷ Waar er wel enige aandacht is besteed aan politici die van partij wisselen, komt daarbij weinig naar voren wat de aanleiding was voor de breuk met de oorspronkelijke partij. Ook is er niet in alle gevallen sprake van 'zetelroof' doordat de partijwissel soms plaatsvond terwijl de politicus in kwestie niet plaatsnam in de Kamer op dat moment. In dit onderzoek naar de spanning tussen het mandaat en de partij zal daarom aandacht besteed worden aan een aantal casussen van afsplitsingen of partijwissels in de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers na de Tweede Wereldoorlog.

Bij de keuze van de casussen was het een criterium dat de politicus in kwestie plaatsnam in de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers ten tijde van het verlaten van de partij in de periode 1945 tot 2001. Of het mandaat daarna als onafhankelijke of bij een andere partij wordt uitgezeten is voor de selectie niet van belang geweest. Voorafgaand aan de casussen zal eerst een aantal factoren van het politieke bestel van België bekeken worden, die invloed zouden kunnen hebben op de uitwerking van de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang. Vervolgens zal een algemeen beeld geschetst worden van kenmerken van de spanning tussen mandaat en partij in België. Ten slotte zullen de karakteristieken van die spanning verder toegelicht worden aan de hand van een aantal casussen over afscheidende Kamerleden. Om het verhaal achter iedere afscheiding te kunnen begrijpen en een idee te krijgen van de opvattingen over afsplitsingen is naast literatuur gebruik gemaakt van krantenartikelen. Gezien de taalscheiding in België en in Belgische politieke partijen werd één krant van elke taalgroepen gebruikt voor dit onderzoek. Daarbij is gekozen voor bekende kwaliteitskranten die verschenen rond de tijd dat zich een afsplitsing voordeed, namelijk de Vlaamse krant *De Standaard* en de Franstalige krant *Le Soir*. *De Standaard* was lange tijd een krant die aanleunde bij de christendemocraten, terwijl *Le Soir* erom bekend stond nooit duidelijk bij een politiek of levensbeschouwelijk kamp te horen.

---

²⁶ Decroos, 'Partijwissels in België', 43-45.

²⁷ Ibidem, 53, 92-100.

Hoofdstuk 1: Het politieke bestel van België

De kenmerken van de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang wordt beïnvloed door verschillende onderdelen van het politieke bestel. Om hier beter begrip van te krijgen zal in dit hoofdstuk aandacht besteed worden aan een aantal factoren van het Belgische politieke bestel die nauw verbonden zijn met het functioneren van de partijpolitiek van België.

Wet- en regelgeving

Net als in Nederland rept ook de Belgische grondwet niet over het bestaan van politieke partijen. Hierdoor ontstaat dezelfde problematiek rond Kamerleden die hun partij verlaten tijdens hun mandaat. De partij is van mening dat de zetel aan de partij toekomt, terwijl het Kamerlid dat zijn zetel behoudt, geheel in zijn recht staat volgens de grondwet. Het mandaat komt namelijk aan het Kamerlid toe, aangezien partijen volgens de grondwet niet bestaan. Ondanks het wettelijk vastliggen van dit gegeven blijven partijen pleiten voor het afstaan van de zetel aan de partij.²⁸ Sommige Belgische partijen hebben in hun reglementen zelfs een bepaling opgenomen die stelt dat leden hun mandaat moeten neerleggen als zij de partij of fractie verlaten. Deze bepalingen zijn dus in strijd met de grondwet.²⁹

Naast het ontbreken van partijen ontbreken ook fracties in de grondwet. Deze werden pas in 1962 erkend in het reglement van de Kamer. Aan erkenning was slechts de voorwaarde verbonden dat de fractie uit drie personen zou bestaan.³⁰ Tegenwoordig is dit opgehoogd naar vijf. Een dergelijke begrenzing aan fractievorming kan vergaande gevolgen hebben voor een Kamerlid dat zich, al dan niet vrijwillig, afsplitst van een partij. Zonder toetreding tot een andere partij heeft het Kamerlid vrij weinig parlementaire rechten.³¹ Omdat dit ook gevolgen kan hebben voor de fractie zelf is sinds 2010 een wijziging doorgevoerd in het reglement van de Kamer die bepaalt dat fracties erkend worden als ze aan het begin van de parlementaire periode bestaan uit vijf leden.

Zodoende is het tegenwoordig niet aantrekkelijk voor Kamerleden om zich af te splitsen tijdens hun mandaat, en al helemaal niet om daarna onafhankelijk verder te gaan. Zij kunnen dan namelijk maar beperkt aanspraak maken op parlementaire rechten. Daarentegen hebben afsplitsingen sinds de wijziging van het reglement in 2010 juist geen gevolgen voor de oude

---

²⁸ Ibidem, 16.

²⁹ Ibidem, 17-18. o.a. Agalev, SP(.a), centre démocrate Humaniste en Vlaams-Blok in mindere mate.

³⁰ Ontwerp tot herziening van het reglement van de Kamer (ingediend door de commissie voor de herziening van het reglement), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 38 (11 januari 1962), doc. Nr. 263, 8; Emile Toeboosch, *Parlementen en reglementen* (Brussel, 1991), 261.

³¹ Elzinga en Wisse, *Nederlands parlementsrecht*, 90.

fractie van het Kamerlid. Voorheen kon dit nog wel eens voor pijnlijke situaties zorgen als een fractie te klein werd om aanspraak te maken op bepaalde parlementaire rechten. Voor de casussen die in dit onderzoek zijn meegenomen speelde deze nieuwe regel echter nog geen rol.³² Hoewel er in Nederland geen minimum is gesteld aan het aantal leden van een fractie is in 2016 ook hier een aanpassing op het reglement van orde van de Tweede Kamer aangenomen. Hierin wordt bepaald dat het niet mogelijk is om meer fracties te vormen dan er tijdens de constituerende vergadering van de nieuw gekozen Kamer als fractie aanwezig zijn. Een afname van het aantal fracties is wel toegestaan, door bijvoorbeeld de samenvoeging van meerdere fracties.³³ In beide landen blijkt dezelfde problematiek dus te spelen.

Representatie en fractiediscipline

Over vertegenwoordiging zegt de Belgische grondwet het volgende: “De leden van beide Kamers vertegenwoordigen de Natie en niet enkel degenen die hen hebben verkozen.”³⁴ Zoals Andeweg en Thomassen door middel van enquêtes onderzoek deden naar de rolopvattingen van Kamerleden in Nederland, heeft politicoloog Lieven de Winter een vergelijkbaar onderzoek uitgevoerd in België.³⁵ Uit het onderzoek van de Winter komt echter een ander beeld naar voren: de meeste Kamerleden gaven aan in de eerste plaats de inwoners van hun kiesdistrict te vertegenwoordigen. Daarna volgen leden van een bepaalde socio-economische groep en ten derde de kiezers van de partij in het eigen kiesdistrict. Pas op de vijfde plek komt ‘alle Belgische burgers’.³⁶ Belgische Kamerleden kennen dan ook een sterke lokale verankering. De meerderheid van de Kamerleden oefent naast het Kamerlidmaatschap een politieke functie uit in de eigen gemeente.³⁷

Volgens de terminologie van Eulau en Wahlke hebben de meeste Belgische Kamerleden een representatieve stijl van *trustee* richting hun kiezers maar *delegate* naar hun partij. Dit betekent dat de meeste Kamerleden hun eigen opvattingen volgen bij verschil van mening met de kiezer, maar eerder de standpunten van de partij volgen bij een meningsverschil met de partij. Afscheidende Kamerleden zijn dus uitzonderingen. Zij besluiten namelijk bij een conflict toch hun eigen opvattingen te blijven volgen in plaats van die van de partij.³⁸ De algemene stijl

---

³² Wetsvoorstel tot wijziging van het Reglement van de Kamer wat de erkenning van politieke fracties betreft (ingediend door Jean Marie Dedecker), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 52 (18 januari 2010), doc. nr. 2369; Notitie over afsplitsingen van fracties in de Tweede Kamer, 16-18.

³³ Werkgroep fractievorming, ‘fractievorming in de Tweede Kamer’, https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/fractievorming_in_de_tweede_kamer.pdf [geraadpleegd op 11-03-2017], 12-15.

³⁴ Artikel 42 van de Belgische grondwet.

³⁵ Andeweg en Thomassen, *Binnenhof van binnenuit*, 15.

³⁶ Lieven de Winter, ‘Intra- and extra-parliamentary role attitudes and behaviour of Belgian MP’s’ in Wolfgang C. Müller en Thomas Saalfeld (red.), *Members of parliament in Western Europe: roles and behaviour* (Londen, Portland, 1997), 128-154, alhier 133-135.

³⁷ Depauw, *Rebellen in het parlement*, 186-187.

³⁸ De Winter, ‘intra- and extra-parliamentary role attitudes and behaviour’, 135-136; Decroos, ‘Partijwissels in België’, 15.

van representatie duidt op een vrij hoge partij- en fractiediscipline. Elzinga en Wisse noemen de fractiediscipline in België zelfs 'bijzonder stringent' in vergelijking met omringende landen.³⁹

Als er al afwijkend van de partijlijn gestemd werd, gebeurde dit meestal door eenlingen die niet veel belang meer hechtten aan het verdere verloop van hun politieke loopbaan.⁴⁰ Zoals al eerder gezegd kan een sanctie voor het herhaaldelijk afwijken van de partijlijn namelijk zijn dat het Kamerlid bij de volgende verkiezingen op een onverkiesbare plek op de lijst komt te staan. Depauw gaat er in zijn onderzoek naar dissidente stemmen echter wel vanuit dat Kamerleden die een district vertegenwoordigen dat niet goed aansluit bij de partijstandpunten vaker afwijkend zullen stemmen. In de praktijk blijkt dat politici alleen kans maken door bij een partij te gaan. Ondanks de lokale verankering van Kamerleden is de fractiediscipline toch erg hoog.⁴¹ De meeste kiezers stemmen namelijk aan de hand van standpunten die een partij uitdraagt, in de hoop dat die standpunten worden doorgevoerd in het regeringsbeleid. De persoon doet er dus in mindere mate toe en voorkeursstemmen zijn dan ook zelden doorslaggevend.⁴²

Kiestelsel en partijlandschap

De 150 zetels van de Kamer van Volksvertegenwoordigers worden iedere vier jaar verdeeld via het systeem van evenredige vertegenwoordiging. Van 1949 tot 1995 waren dit 212 zetels.⁴³ Het land was tot 1991 verdeeld in dertig kiesdistricten, wat vervolgens stapsgewijs teruggebracht werd tot elf. Daarbij vindt sinds de linguïstische splitsing van partijen in 1978 in slechts één kiesdistrict concurrentie plaats tussen Vlaamse en Waalse partijen, namelijk Brussel-Halle-Vilvoorde. In de andere tien kiesdistricten beconcurreren alleen Vlaamse partijen elkaar of Waalse partijen elkaar.⁴⁴

Tot de jaren zestig van de twintigste eeuw bestond het Belgische partijlandschap uit drie partijen: De christendemocraten, de liberalen en de socialisten. In de jaren zestig braken etnisch-regionalistische partijen echter het partijlandschap open. De toenemende waarde van de linguïstische en regionale breuklijnen zorgde ook voor interne verdeeldheid binnen de traditionele partijen. Als gevolg vielen deze partijen in de jaren zeventig ieder in een Franstalig en een Vlaams deel uiteen. Daarnaast kwamen enkele nieuwe partijen op. Het aantal relevante partijen in het Belgische partijlandschap nam hierdoor drastisch toe van vier partijen in 1949

---

³⁹ Elzinga en Wisse, *Nederlands parlamentsrecht*, 88.

⁴⁰ Lucardie, Marchand en Voerman, 'Frictie in de fractie', 116.

⁴¹ Depauw, *Rebellen in het parlement*, 187.

⁴² Michael Gallagher, Michael Laver en Peter Mair, *Representative government in modern Europe* (New York, 2011), 65-68.

⁴³ Mast en Dujardin, *Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht*, 183.

⁴⁴ Gallagher, Laver en Mair, *Representative government*, 370; Lieven de Winter, Marc Swyngedouw en Patrick Dumont, 'Party system(s) and electoral behaviour in Belgium: from stability to balkanisation', *West European politics* 29:5 (2006), 933-956, alhier 938; Lucardie, Marchand en Voerman, 'Frictie in de fractie', 112.

naar veertien in 1981. Tegen deze tijd was de unitaire Belgische staat omgevormd tot een federatie. Feitelijk is er sinds 1978 sprake van twee aparte partijsystemen.⁴⁵

Conclusie

In dit hoofdstuk is een beknopt overzicht gegeven van enkele factoren van het Belgische politieke bestel die raken aan de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang. Ten eerste is de regelgeving omtrent partijen in België vergelijkbaar met de situatie in Nederland. Ook hier heeft de partij geen wettelijke claim op de zetel van het Kamerlid. De spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang zou volgens de grondwet geen punt van discussie moeten zijn. Toch leidt dit tot dezelfde problematisering van afscheidende Kamerleden. Daartegenover heeft een afsplitsend Kamerlid het in België wel lastiger wat betreft de regels over fractievorming. Wie als onafhankelijk Kamerlid het mandaat wenst uit te zitten kan maar beperkt aanspraak maken op parlementaire rechten, wat het werk van het Kamerlid bemoeilijkt. Daarnaast verhoogde de regels omtrent fractievorming ook de spanning tussen het persoonlijk mandaat en de partij doordat de partij bepaalde rechten kon verliezen als de fractie te klein werd.

Verder blijkt dat de opvattingen over representatie in België niet overeen komen met de grondwet. In plaats van het vertegenwoordigen van alle Belgische burgers, vond de meerderheid van de Belgische Kamerleden dat zij de kiezers van hun eigen kiesdistrict moesten vertegenwoordigen. Het antwoord 'alle Belgische burgers' kwam pas op de vijfde plek. Belgische Kamerleden zijn dan ook sterk verankerd in hun eigen regio. Dit kan conflicterende belangen met zich meebrengen tussen de standpunten van de partij en de belangen van de regio die het Kamerlid denkt te moeten vertegenwoordigen.

Ten slotte wijken het kiesstelsel en het partijlandschap op een aantal belangrijke punten af van de Nederlandse situatie. Zo is er in België sprake van een districtenstelsel en is het partijlandschap verdeeld over twee taalgroepen als gevolg van de communautaire spanningen. Dit laatste heeft ervoor gezorgd dat er partijen zijn ontstaan die zich focussen op thema's die in Nederland niet aan de orde zijn. Deze elementen van het Belgische politieke bestel hebben ieder hun uitwerking op de manier waarop de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang zich uit in afsplitsingen.

---

⁴⁵ De Winter, Swyngedouw en Dumont, 'Party system(s)', 934, 938.

Hoofdstuk 2: Afsplitsingen in België

In dit hoofdstuk zal eerst een ruimer beeld geschetst worden van de spanning tussen het persoonlijk mandaat van Belgische Kamerleden en het partijbelang. Deze spanning uitte zich door Kamerleden die zich afscheidden van hun partij, negatieve reacties die dit opleverde en pogingen vanuit de politiek om paal en perk aan dit verschijnsel te stellen. In de bestudeerde periode deden zich achttien gevallen voor van Kamerleden die uit hun partij stapten. Bij sommigen is te spreken van een partijwissel, terwijl anderen hun mandaat als onafhankelijke uitzaten. Om uit te vinden wie zich wanneer afscheidde van een partij is gebruik gemaakt van de alfabetische lijst van volksvertegenwoordigers tussen 1830 en 1999 uit het handboek over de geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers van Emmanuel Gerard, Els Witte, Eliane Gubin en Jean-Pierre Nandrin. Dat leverde het volgende overzicht op.⁴⁶

	Datum	Naam	Oorspronkelijke partij	Nieuwe partij
1	??-02-1953	Jules Hoen	BSP	onafhankelijk
2	09-03-1971	Jules Gendebien	PVV-PLP	Onafhankelijk
3	31-03-1971	Francois Persoons	PSC	FDF
4	15-09/17-12-1978	Basile Risopoulos	PL(P?)	Onafhankelijk, FDF
5	13-04-1983/13-10-1985	Roger Nols	FDF	Onafhankelijk, PRL
6	27-10-1984	Henri Simonet	PS	Onafhankelijk
7	14-03-1985	Leon Defosset	FDF	PS
8	29-09-1986	Jacques Preumont	Ecolo	Onafhankelijk
9	01-10-1989	Viktor Vanderheyden	SP	onafhankelijk
10	31-08-1990	Alfons Laridon	SP	onafhankelijk
11	19-08/15-11-1992	Jaak Gabriëls	VU	Onafhankelijk, VLD
12	15-11-1992	Pierre Chevalier	SP	VLD
13	04-02-1993	Hugo Coveliers	VU	VLD
14	13-09-1993	Herman Candries	VU	CVP
15	24-05-1994	Lisette van Liedekerke	CVP	VLD
16	23-05-1996	Philippe Dallons	Ecolo	PS
17	25-01-1999	Pierrette Cahay-André	PSC	PRL-FDF
18	01-11-2001	Karel Pinxten	CD&V	Onafhankelijk, VLD

Belgische parlementariërs die tijdens hun mandaat een partij verlieten en hun zetel behielden in de periode 1945-2001.

⁴⁶ Emmanuel Gerard, Els Witte, Eliane Gubin en Jean-Pierre Nandrin, *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers 1830-2002* (Brussel, 2003), 460-513.

Aan een aantal afsplitsingen werd geen aandacht besteed in de bestudeerde kranten. Opvallend is dat dit allen Kamerleden waren die na hun vertrek uit een partij niet opnieuw bij een andere partij in de Kamer terecht kwamen. De spanning tussen het mandaat en de partij werd blijkbaar als minder problematisch ervaren als het mandaat niet meegenomen werd naar een andere partij. Uiteindelijk bleven er dertien afsplitsingen over die verder onderzocht konden worden.⁴⁷ De berichtgeving over afscheidingen weerspiegelt in zekere mate de taalscheiding in de politiek. Waar *De Standaard* nauwelijks berichtte over Waalse afsplitsingen, berichtte *Le Soir* slechts in minimale mate over afsplitsingen bij Vlaamse partijen. Een uitzondering hierop is de leegloop van de Volksunie(VU) in het begin van de jaren negentig die door beide kranten uitvoerig werd behandeld.

De gebruikelijke gang van zaken

De meeste Nederlandse Kamerleden gaan na hun vertrek bij een partij verder als onafhankelijk kamerlid. Als zij daarna nog verder willen in de politiek komen zij meestal uit voor een nieuwe partij bij de volgende verkiezingen.⁴⁸ In België werd dit ontmoedigd door de eis dat een fractie uit drie leden bestond. Zodoende sloten Kamerleden zich vaker meteen aan bij een andere, al bestaande partij. Als zij hun mandaat wel uitzaten als onafhankelijke, sloten zij zich bij de volgende verkiezingen in de meeste gevallen alsnog aan bij een bestaande partij. Zelden werd er door afscheidende Kamerleden een nieuwe partij opgericht. Als dat al gebeurde, deed de partij meestal niet zelfstandig mee aan de verkiezingen, of werd het liever een beweging dan een partij genoemd. Het was in de meeste gevallen slechts een tussenstap op weg naar een andere, bestaande partij.⁴⁹

Vooraf in tijden van herverkaveling van het politieke landschap gebeurde het dat politici die hun partij verlieten benaderd werden door een andere partij. Dit gebeurde bijvoorbeeld in de jaren zestig als gevolg van de ontzuiling. Traditionele levensbeschouwelijke partijen zagen hun electoraat krimpen en gingen hun ideologische focus verleggen. Zij probeerden daarbij politici binnen te halen die pasten bij het nieuwe imago dat de partij nastreefde met het doel dat nieuwe imago kracht bij te zetten.⁵⁰ Ook uit een aantal krantenartikelen omtrent afsplitsingen blijkt dat dit geen ongebruikelijk verschijnsel was. Meermaals werd afsplitsende Kamerleden gevraagd of zij van plan waren zich aan te sluiten bij een andere partij, en zo ja, of er onderhandelingen waren geweest met die partij. Zo werd aan Basile Risopoulos, die in september 1978 opstapte bij de Waalse liberale partij, gevraagd of hij van plan was zich aan te sluiten bij het Front Démocratique des Francophones(FDF). Zijn reactie luidde: “Je n’ai rien

---

⁴⁷ Over de volgende afsplitsingen werden dus geen artikelen gepubliceerd in *De Standaard* of *Le Soir*: Jules Hoen, Jules Gendebien, Jacques Preumont, Vikto vanderheyden en Alfons Laridon.

⁴⁸ Lucardie, Marchand en Voerman, ‘Fractie in de fractie’, 143, 145.

⁴⁹ Ibidem, 118, 120.

⁵⁰ Decroos, ‘partijwissels in België’, 9.

demandé à personne et rien ne m'a été offert."⁵¹ Een goede naam hadden dergelijke praktijken niet. Na het vertrek van enkele leden uit de VU vroeg de voorzitter van die partij zich af wat voor beloftes de overlopende leden gedaan zouden zijn door de andere partij. Hij merkte daarbij op dat hij zoiets nooit zou doen.⁵²

Andersom was herverkaveling van het politieke landschap soms ook reden voor politici om zich af te scheiden van hun partij. De hoop was dan dat de hele partij, of een groot gedeelte ervan, mee zou overgaan naar een andere partij. Hoewel er wel zo nu en dan meerdere politici mee overgingen, lukte het nooit om de hele partij mee te krijgen. Het waren in de meeste gevallen voornamelijk lokale politici en leden van de jongerenafdeling die wel megingen, zelden Kamerleden.⁵³

Receptie van afsplitsingen

Zowel vanuit de pers, de oude partij als de kiezers zijn de reacties op afsplitsingen meestal negatief.⁵⁴ In het geval van de pers beperkt dit onderzoek zich tot twee Belgische kranten, waarbij vooral gelet is op het taalgebruik over afscheidende politici. In de Franstalige krant *Le Soir* werden de afsplitsende Kamerleden steeds verschillend aangeduid. Waar in sommige gevallen slechts gemeld werd dat zij de partij verlieten of ontslag hadden genomen bij de partij, werden sommige afsplitsende Kamerleden 'les dissidents' of 'les rebelles' genoemd.⁵⁵ In enkele gevallen werd 'transfuge' gebruikt, wat zoveel betekend als 'overloper'.⁵⁶

In de Vlaamse krant *De Standaard* werd de daad van het afsplitsen meestal een op- of overstap genoemd. Ook in een aantal gevallen waar het Kamerlid niet direct overstapte op een andere partij, maar dat via een tussenstap als onafhankelijke deed, werd er toch gesproken van een overstap.⁵⁷ Nu en dan is ook het woord 'overloper' of 'overloperij' te lezen. Het is in deze gevallen echter lastig te oordelen of deze woordkeuze het standpunt van de krant in deze kwestie weerspiegelt of commentaar is van een ander wat overgenomen is. Een mooi voorbeeld hiervan is een artikel met de titel 'Lesje voor overlopers'. Uit het artikel zelf blijkt niet perse dat deze bewoording afkomstig is van een betrokkene. Als echter de achtergrond van de journalist opgezocht wordt die het artikel schreef, blijkt dat hij een hele tijd later zelf politiek actief werd

---

⁵¹ J.v.H., 'M. Basile Risopoulos quitte le parti libéral', *Le Soir* (15 september 1978), 2. Vertaling: "ik heb niemand iets gevraagd en er is me niets aangeboden."

⁵² Martine Dubuisson, 'Les nationalistes flamands en appétit', *Le Soir* (16 februari 1993), 3.

⁵³ Decroos, 'partijwissels in België', 87-88.

⁵⁴ *Ibidem*, 1.

⁵⁵ J.v.H., 'M. Basile Risopoulos quitte le parti libéral', *Le Soir* (15 september 1978), 1; Janine Claeys, 'Bouleversement politique à Bruxelles: dissidence de 'ténors' du F.D.F.', *Le Soir* (2 en 3 maart 1985), 1; Janine Claeys, 'Ce Lundi, P.S. et rebelles F.D.F. vont confirmer leurs liens', *Le Soir* (4 maart 1985), 1.

⁵⁶ O. Al., 'Le VLD votera 'à la carta' ses transfuges obéiront!', *Le Soir* (26 november 1992), 2; 'Sous Verts', *Le Soir* (31 mei 1996), 3.

⁵⁷ Pol van den Driessche, 'Overstap Gabriëls naar nieuwe liberale partij nakend', *De Standaard* (19 augustus 1992), 2; Pol van den Driessche, 'Candries naar CVP', *De Standaard* (14 september 1993), 1; Luc Neuckermans, 'CVP-Kamerlid doet overstap naar liberalen', *De Standaard* (21/22/23 mei 1994), 1.

bij de gedupeerde partij waar het in dit artikel over gaat.⁵⁸

Door politici uit de oude partij van het afscheidend Kamerlid werd de actie vaak afgedaan als opportunistisch en gericht op de bevordering van de eigen politieke carrière. Een vertrekkend Kamerlid van de VU werd bijvoorbeeld verweten de overstap te maken uit puur eigenbelang. Of dergelijke aantijgingen berustten op waarheid is helaas onmogelijk te achterhalen. In het geval van dit voorbeeld beredeneerde het Kamerlid in kwestie zelf dat hij bij zijn oude partij makkelijk tot zijn pensioen Kamerlid had kunnen blijven en het vertrek uit de partij voor zijn eigen carrière dus niet veel uitmaakte.⁵⁹

Dat veel kiezers afsplitsingen ook geen warm hart toe droegen valt af te lezen aan een aantal ingezonden brieven over afsplitsende Kamerleden. Deze zijn echter alleen te vinden over de latere afsplitsingen, vanaf de jaren negentig. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat er in die periode in korte tijd relatief veel van partij gewisseld werd, waardoor het debat over afsplitsingen meer ging leven. De ingezonden brieven hebben als titel vaak de naam van het Kamerlid Andere veel voorkomende titels zijn 'Overloperij' en een keer zelfs 'Verraders'. Ook in deze stukjes werd de daad van afsplitsing doorgaans bestempeld als opportunistisch. Slechts in het geval van één afsplitsing werd in een drietal brieven gewezen op het kiezersbedrog van het afsplitsende Kamerlid gezien het kleine aantal voorkeurstemmen dat hij behaalde.⁶⁰

De partij en het mandaat

Ter verdediging tegen de aantijgingen van opportunisme en kiezersbedrog beweerden de meesten die opstapten bij hun partij dat zij niet veranderd waren, maar de partij.⁶¹ Zodoende bedrogen zij de kiezer niet. De partij wilde echter wel eens hetzelfde argument gebruiken tegen de afsplitsing door te beweren dat de toon van de partij juist nooit veranderd was.⁶² Een andere manier waarop dit argument meermaals geformuleerd werd, was door te stellen dat het afsplitsende Kamerlid nog steeds hetzelfde doel zou blijven nastreven. Zo zei Jaak Gabriëls na zijn vertrek bij de VU het volgende: "J'ai toujours dit que l'objectif était plus important que le parti."⁶³ In veel gevallen heeft 'het doel' te maken met de communautaire spanningen die vanaf de jaren zestig een grote rol spelen in België. In het geval van meerdere Vlaamse partijen waren verdere federalisering van de Belgische staat en het stoppen van de verfransing van Brussel

---

⁵⁸ 'CVP-voorstel tegen overloperij', *De Standaard* (20/21 maart 1993), 2; Pol van den Driessche, 'Lesje voor overlopers', *De Standaard* (21/22/23 mei 1994), 4; 'PSC herhaalt oproep tot Ecolo, maar zoekt geen groene overlopers', *De Standaard* (11 juni 1996), 3.

⁵⁹ 'Les vagues de F.d.F. mouillent les autres partis...', *Le Soir* (5 maart 1985), 3; Pol van den Driessche, 'Vliegt oud-voorzitter Jaak Gabriëls uit VU?', *De Standaard* (13 augustus 1992), 2.

⁶⁰ Carla Goovaerts, 'Gabriëls', *De Standaard* (5/6 september 1992), 7; Etienne de Smedt, 'Verraders', *De Standaard* (24 november 1992), 8; Koen Bauwens, 'Overloperij (1)', *De Standaard* (23 september 1993), 8.

⁶¹ J.v.H., 'M. Basile Risopoulos quitte le parti libéral', *Le Soir* (15 september 1978), 2; Janine Claeys, 'P.S. et ex-F.D.F. pris entre deux Moureaux', *Le Soir* (5 maart 1985), 2.

⁶² Janine Claeys, 'Inébranlablement F.D.F., Mme Spaak espère encore rassembler...', *Le Soir* (5 maart 1985), 2.

⁶³ Ma. D., 'VU: Jaak parti... Bert l'écarte', *Le Soir* (25 augustus 1992), 4. Vertaling: 'Ik heb altijd gezegd dat het doel belangrijker is dan de partij.'

onderdeel van 'het doel'. Dit doel hadden echter meerdere partijen, wat er inderdaad voor zorgde dat hetzelfde doel bij meerdere partijen nagestreefd kon worden.⁶⁴

Het mandaat van het Kamerlid is een belangrijk thema in de problematiek van afsplitsingen. Uit krantenberichten over de bestudeerde afsplitsingen komt echter nauwelijks naar voren dat hier veel aandacht aan besteed werd. Er waren een aantal ingezonden brieven waarin het probleem aangestipt werd door bijvoorbeeld ook het aantal voorkeurstemmen van het afgesplitste Kamerlid te noemen.⁶⁵ Daarnaast werd in een aantal gevallen wel uitdrukkelijk genoemd dat het afsplitsende Kamerlid zijn zetel of mandaat behield.⁶⁶ Er werd echter slechts in één geval bericht dat de oude partij het mandaat terug eiste. Door deze afsplitsing werd de tweederdemeerderheid die de regering nodig had ernstig in gevaar gebracht. Dit zou kunnen verklaren waarom de partij erop gebrand was de zetel te behouden. Het commentaar van de partij was dan ook niet mals: "Wie zijn mandaat houdt, maar overloopt naar een andere partij, bedriegt duizenden kiezers."⁶⁷

Bestrijding van politieke overloperij

Aangezien de reacties op afsplitsingen voornamelijk negatief zijn, zou het aannemelijk zijn dat hier actie tegen ondernomen werd vanuit de politiek. Het eerste wetsvoorstel in de bestudeerde periode waarmee gepoogd werd 'overloperij' aan banden te leggen werd ingediend door Paul Tant, van de Christelijke Volkspartij (CVP), in 1986. Het betrof in dat geval echter de overloperij op gemeentelijk niveau. Volgens het wetsvoorstel hadden zich in de voorafgaande jaren nogal wat dubieuze praktijken voorgedaan rond de benoeming van schepenen en burgemeesters. Gemeenteraadsleden stapten over naar een andere lijst of groep, waar hen een mandaat aangeboden werd als schepenen of burgemeester. De voornaamste reden die wordt aangehaald om verandering te brengen in deze gang van zaken, is de afbreuk die dergelijke praktijken deden aan de geloofwaardigheid en het democratisch gehalte van de democratische instellingen. Kiezers zouden op deze manier bedrogen worden, aangezien zij bij hun keuze vaak geleid worden door de standpunten van een partij. Zodoende schaadt de verkozenen het vertrouwen van de kiezer als hij zich vervolgens aansluit bij een andere partij, aldus het wetsvoorstel.⁶⁸ Deze wet werd in 1987 aangenomen.⁶⁹

Vanuit dezelfde partij kwam in 1993 ook de poging om de 'overloperij' in de landelijke politiek aan banden te leggen. In de eerste helft van de jaren negentig was er sprake van veel

---

⁶⁴ De Winter, Swyngedouw en Dumont, 'Party system(s)', 934, 938.

⁶⁵ Koen Bauwens, 'Overloperij (1)', *De Standaard* (23 september 1993), 8; Jan Vandoren, 'Overloperij (2)', *De Standaard* (23 september 1993), 8.

⁶⁶ Boudewijn Vanpeteghem, 'Pinxten brengt CD&V zware klap toe', *De Standaard* (3 november 2001).

⁶⁷ Luc Neuckermans, 'Niet aflatende SP eist Kamerzetel van Pierre Chevalier op', *De Standaard* (17 november 1992), 2.

⁶⁸ Wetsvoorstel tot wijziging van artikel 2 van de Gemeentewet (ingediend door de heer Tant), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 46 (22 oktober 1986), doc. Nr. 639/1.

⁶⁹ Integraal Verslag van Buitengewone Plenumvergadering, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 51 (20 november 2003), 9.

verschuivingen in het politieke landschap. Dit had een relatief groot aantal overstappende Kamerleden als gevolg. Het wetsvoorstel 'om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden' was er vooral op gericht om te voorkomen dat Kamerleden zich meteen zouden aansluiten bij een andere partij nadat zij opgestapt waren bij hun eerdere partij. Als onafhankelijke het mandaat uitzitten zou zodoende niet aangepakt worden met dit wetsvoorstel. Volgens de indieners van het voorstel verklaart het Kamerlid achter de standpunten van een partij te staan zodra het zich daar op de lijst laat plaatsen. Door zich vervolgens aan te sluiten bij een andere partij zou het vertrouwen van de kiezer beschaamd worden. Erger nog, daarmee zou de 'politieke geloofwaardigheid' van het parlementair mandaat en de parlementaire democratie geschaad worden. Het voorstel is echter nooit ter discussie gekomen in de Kamer.⁷⁰ In een reactie noemde de jongeren afdeling van de Vlaamse Liberale Democraten (VLD) het voorstel ongrondwettelijk. Zij beweerden dat de CVP zenuwachtig werd van de vele overstappers.⁷¹

Ten slotte werd het aan banden leggen van overstappen weer actueel in 2001. Twee Kamerleden van de Socialistische Partij anders (SP.a), Dirk van der Maelen en Ludwig Vandenhove, stelden toen voor een deontologische code voor politici op te stellen waarin moet komen te staan dat een parlementaire zetel geen persoonlijk bezit is. De twee SP.a'ers wilden eigenlijk zelfs dat de grondwet aangepast werd "om overloperij met behoud van mandaat onmogelijk te maken."⁷² Terwijl Dirk van der Maelen met deze ideeën kwam was hij ook voorzitter van de Commissie Politieke Vernieuwing. Binnen de commissie zorgden zijn opvattingen over het wisselen van partij voor spanningen. In dezelfde tijd waarin Van der Maelen zijn uitspraken over overstappende Kamerleden deed, kwam er namelijk wederom een afsplitsing voor waarbij duidelijk was dat het Kamerlid in kwestie zich uiteindelijk zou aansluiten bij een andere partij. Bij aanvang hadden de commissieleden echter afgesproken dat zij niet zouden inspelen op de politieke actualiteit. Daarbij kwam dat de meerderheid van de commissie de opvattingen van Van der Maelen niet steunde.⁷³ Vanuit de meeste politieke partijen was er weinig animo om een verbod op het wisselen van partij in te voeren. De kiezer zou degene zijn die moet oordelen over Kamerleden die van partij veranderen, aldus Hugo Coveliers, die in de jaren negentig zelf van partij wisselde.⁷⁴

---

⁷⁰ Wetsvoorstel om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden (ingediend door de heren Taylor en Pinxten), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 48 (11 maart 1993), doc. Nr. 944/1.

⁷¹ 'CVP-voorstel tegen overloperij', *De Standaard* (20/21 maart 1993), 2.

⁷² Anja Otte, "Overlopers moeten mandaat inleveren", *De Standaard* (2 november 2001).

⁷³ Anja Otte, "Van der Maelen dreigt commissie politieke vernieuwing kapot te maken", *De Standaard* (9 november 2001).

⁷⁴ Peter de Backer en Bart Dobbelaere, 'Weinig enthousiasme om overlopers mandaat te ontnemen', *De Standaard* (3 november 2001).

Conclusie

Om een beter beeld te krijgen van de spanning tussen het persoonlijk mandaat en de partij in de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers zijn eerst een aantal factoren van het politieke bestel besproken. In dit hoofdstuk is vervolgens een algemeen beeld geschetst van de kenmerken van afsplitsingen en partijwissels in de Belgische Kamer. Ondanks het kleine aantal afsplitsende Kamerleden, zijn er een aantal kenmerkende eigenschappen van de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang in België te zien.

Zo blijkt het onder andere veelvoorkomend te zijn dat Kamerleden zich na hun vertrek uit een partij uiteindelijk aansloten bij een andere, bestaande partij. Daarnaast was het niet ongebruikelijk dat er onderhandelingen plaatsvonden tussen Kamerleden en partijen waar zij eventueel naartoe konden overstappen. Dit gebruik werd echter kwalijk gevonden door de meesten. De receptie van op- en overstappen in het algemeen was ook niet erg positief. De Kamerleden werden vaak opportuniste verweten en beticht van kiezersbedrog. Daarnaast was er in België, net als in Nederland, een afkeurende benaming voor het overstappen van Kamerleden: overloperij. Deze benaming lijkt echter minder ver verbreid dan 'zetelroof' is in Nederland.

Opvallend was de terughoudendheid van partijen om het mandaat van een overstappend Kamerlid terug te eisen. In de berichtgeving over een op- of overstap werd wel vaak opgemerkt dat een Kamerlid zijn zetel behield maar dat werd verder weinig geproblematiseerd. Binnen de politiek is wel een paar keer gepoogd het 'overlopen' met behoud van het mandaat aan banden te leggen of te verbieden. Deze pogingen bleven echter weinig succesvol. Verder lijkt het erop dat er vóór de jaren negentig weinig aandacht was voor de kwestie van afsplitsende en partij wisselende Kamerleden.

Hoofdstuk 3: Afsplitsen of Overlopen

Om een aantal kenmerken van afsplitsingen te verduidelijken en illustreren zullen in dit laatste hoofdstuk een aantal casussen behandeld worden. Hierbij is gepoogd te zorgen voor een gelijke spreiding over de periode die onderzocht is. Daarnaast worden er casussen behandeld van beide taalgroepen.

Roger Nols (1983)

Het nieuws over de breuk tussen Roger Nols en het FDF op 13 april 1983 verbaasde waarschijnlijk weinigen. Dat Nols niet meer bij de partij paste, werd gedurende de laatste jaren voor de breuk steeds duidelijker. Zo was hij het in 1976 niet eens met de steun die het FDF verleende aan de rooms-rode regering. Aangezien de partij vooral opgericht was met het doel de rechten van de Franstaligen in Brussel te verbeteren, waren er binnen de partij politici te vinden die verschillende politieke ideologieën aanhingen. Nols behoorde dan ook altijd al tot de rechterflank van de partij. Toen Nols de rooms-liberale regering die volgde wel steunde, deed hij dat tegen de lijn van de partij in. Daarnaast richtte Nols in 1981 zijn eigen partij, NOLS, op voor de gemeenteraadsverkiezingen. Het FDF had besloten enkele linkse kandidaten op de lijst te presenteren in de gemeente waar hij burgemeester was. Daarnaast werd het anti-immigrantenbeleid wat Nols voerde in zijn gemeente niet gesteund door het FDF.⁷⁵

Dit alles zorgde ervoor dat Nols in 1983 besloot uit het FDF te stappen. De doorslaggevende reden was voor Nols de houding die binnen het FDF aangenomen werd ten opzichte van zijn anti-immigrantenpolitiek. De redevoering tegen het beleid van Nols door senator Serge Moureaux, die later zelf ook zou opstappen bij het FDF, was voor Nols de laatste druppel.⁷⁶ In zijn betoog beschuldigde Moureaux Nols ervan racistisch en discriminerend beleid te implementeren in zijn gemeente.⁷⁷ Moureaux verdedigde zichzelf door aan te geven dat vooral de reactie van minister van justitie Jean Gol teleurstellend geweest moet zijn voor Nols.⁷⁸ Naast de afkeurende houding binnen het FDF jegens zijn anti-immigrantenbeleid, kon Nols zich ook niet meer vinden in de richting die de partij opging. Het zou steeds meer op de christelijke arbeidersbeweging beginnen te lijken.⁷⁹ Volgens Nols zou de partij dus aan het veranderen zijn. Volgens de FDF-voorzitter veranderde Nols met zijn afscheiding echter ook van doel: "En quittant le F.D.F., Roger Nols quitte le combat pour Bruxxelles."⁸⁰ Nols zou volgens de voorzitter

---

⁷⁵ Decroos, 'partijwissels in België', 55.

⁷⁶ W. Schwilden, 'Ayant annoncé clairement son départ du F.D.F., Roger Nols va maintenant compter ses amis...', *Le Soir* (5 april 1983), 6.

⁷⁷ Plenaire vergadering, Parlementaire handelingen Belgische Senaat 31 maart 1983), 1763-1767.

⁷⁸ W. Schwilden, 'Serge Moureaux: "M. Nols est bien mal payé de sa confiance"', *Le Soir* (5 april 1983), 6.

⁷⁹ 'Breuk van Nols met FDF nu officieel', *De Standaard* (14 april 1983), 4.

⁸⁰ G. Dt., 'Outers: "En nous quittant, Nols quitte le combat Brussellois"', *Le Soir* (15 april 1983), 6. Vertaling: 'Door het FDF te verlaten, verlaat Roger Nols de strijd voor Brussel.'

van de strijd met de Vlamingen om Brussel afstappen door te breken met het FDF. Over en weer werd hetzelfde verwijt van verandering geuit.

Nols bezat een aanzienlijke achterban, voornamelijk in zijn eigen gemeente. Volgens Nols had het FDF geen oog voor de immigratieproblematiek die zich in zijn gemeente voordeed. Zijn antivreemdelingenbeleid strookte zodoende niet met de standpunten van zijn partij. Voor Nols was zijn lokale achterban echter belangrijker dan de partij.⁸¹ Met zijn antivreemdelingenstandpunt trok hij een groot aantal kiezers aan, vooral uit zijn eigen gemeente. Volgens Nols zelf trok hij met zijn standpunt zelfs kiezers aan die normaal op de socialisten of de CVP zouden stemmen.⁸² Na de bekendmaking van zijn breuk met het FDF stapte het grootste deel van de FDF-leden uit zijn gemeente dan ook uit het FDF. Om hoeveel mandatarissen het daarbij gaat, is onduidelijk. In *De Standaard* wordt gesproken van vijftien terwijl *Le Soir* spreekt van twintig.⁸³

Tijdens haar onderzoek heeft Decroos een aantal partijwisselende politici geïnterviewd, waaronder ook Nols. In dit interview uit 2003 gaf Nols aan de bedoeling te hebben gehad zijn mandaat als onafhankelijk Kamerlid uit te zitten om zich vervolgens meer op de gemeentelijke politiek te richten. Vanuit de Parti Réformateur Libéral (PRL) werd hem echter gevraagd toe te treden tot die partij, door niemand minder dan Jean Gol, die Nols zo voor het hoofd gestoten zou hebben volgens Serge Moureaux.⁸⁴ Nols ontkende echter bij zijn breuk met het FDF al dat Gol hem beledigd zou hebben. De minister had zich toen zeer voorzichtig uitgedrukt.⁸⁵ Een voorwaarde die Nols stelde bij de aanvaarding van het aanbod van de PRL was dat er gewerkt moest worden aan een wet die immigratie zou tegenhouden.

Nols had een grote achterban en de voorkeurstemmen die hij mee zou nemen naar de partij konden zomaar een extra zetel betekenen voor de PRL. Dit zou de interesse in Nols kunnen verklaren. Vanaf oktober van hetzelfde jaar was Nols dan ook lid van de PRL.⁸⁶ Ook hier zou zijn antivreemdelingenbeleid uiteindelijk voor problemen gaan zorgen. Al in 1984, toen hij Jean-Marie Le Pen uitnodigde in zijn gemeente, begonnen de verhoudingen tussen Nols en de PRL te verslechteren. Voor Nols zouden de belangen van zijn lokale achterban altijd belangrijker zijn dan de standpunten van een partij, waardoor hij een goed voorbeeld is van de *trustee*.⁸⁷

---

⁸¹ L. N., 'Dimanche, M. Nols rencontre les dirigeants du F.D.F.', *Le Soir* (8 april 1983), 6.

⁸² Decroos, 'partijwissels in België', 70.

⁸³ 'Breuk van Nols met FDF nu officieel', *De Standaard* (14 april 1983), 4; L. N., 'Nols quitte le F.D.F. avec vingt autres mandataires...', *Le Soir* (13 april 1983), 6.

⁸⁴ Ibidem, 70.

⁸⁵ "Qui 'aime me suivre... même avec l'étiquette F.D.F.', lance Roger Nols', *Le Soir* (5 april 1983), 6.

⁸⁶ Decroos, 'partijwissels in België', 70.

⁸⁷ Catherine Febrant en Bénédict Vaes, 'Jean Gol: Nols s'égare. Les idées de Le Pen sont simplistes et dangereuses', *Le Soir* (1 oktober 1984), 1.

Léon Defosset (1985)

In 1985 vond er aan de Franstalige kant van het Belgische partijlandschap een verschuiving plaats. Zowel linkse partijen als rechts partijen probeerden een blok te vormen tegen de ander.⁸⁸ Het FDF zou echter geweigerd hebben onderhandelingen te voeren met de Parti Socialiste(PS). Kamerlid Léon Defosset schreef vervolgens samen met senator Serge Moureaux een manifest waarin zij de partijtop van het FDF aanspoorden toch onderhandelingen te voeren met de PS om tot een gezamenlijk progressief beleid voor Brussel te komen. Toen de partijtop begon aan te voelen dat er een breuk binnen de partij zou kunnen ontstaan, werden er alsnog onderhandelingen gevoerd. Deze hadden echter niet het gewenste resultaat.⁸⁹

Het manifest van Defosset en Moureaux werd ondertekend door ongeveer dertig anderen uit het FDF. Er was in eerste instantie echter geen sprake van een overstap. Pas toen het FDF de onderhandelingen met de PS had stopgezet gingen Defosset en Moureaux hier zelf mee aan de slag. Het doel was om een gezamenlijke lijst op te stellen voor de aanstaande verkiezingen, waarbij enkele afscheidende politici van het FDF op de lijst van de PS zouden verschijnen.⁹⁰ Volgens *Le Soir* was het al snel duidelijk dat er goede plekken gereserveerd zouden zijn op de lijst van de PS voor de “non-vrais-socialistes”.⁹¹

Defosset leefde eerst nog in de hoop zijn lidmaatschap bij het FDF niet op te hoeven zeggen om bij de verkiezingen op de lijst van de PS te verschijnen. Ook vele anderen die het manifest van Defosset en Moureaux ondertekenden hadden daarbij niet de intentie uit de partij te stappen.⁹² De ontwikkelingen volgden elkaar snel op. Na enkele dagen richtten Defosset en Moureaux samen het ‘Rassemblement démocratique des Bruxellois’ op. Ongeveer dertig anderen uit het FDF sloten zich hierbij aan. Een partij was het niet, eerder een groepering, die deel zou uitmaken van de lijst van de PS zonder daadwerkelijk onderdeel te zijn van de PS. Voor een eventuele aansluiting bij de PS zouden eerst duidelijke afspraken gemaakt moeten worden over het partijprogramma.⁹³

---

⁸⁸ Janine Claeys, ‘Conférence de presse communi, ce lundi, du P.S. bruxellois et des rebelles F.D.F.’, *Le Soir* (4 maart 1985), 2.

⁸⁹ Janine Claeys, ‘Bouleversement politique à Bruxelles: dissidence de “ténors” de F.D.F.’, *Le Soir* (2/3 maart 1985), 1; Janine Claeys, ‘Des “ténors” de F.D.F. créent une dissidence’, *Le Soir* (2/3 maart 1985), 2.

⁹⁰ Janine Claeys, ‘Bouleversement politique à Bruxelles: dissidence de “ténors” de F.D.F.’, *Le Soir* (2/3 maart 1985), 1; Janine Claeys, ‘Des “ténors” de F.D.F. créent une dissidence’, *Le Soir* (2/3 maart 1985), 2.

⁹¹ Janine Claeys, ‘Ce lundi, P.S. et rebelles F.D.F. vont confirmer leurs liens’, *Le Soir* (4 maart 1985), 1.

⁹² Janine Claeys, ‘Des “ténors” de F.D.F. créent une dissidence’, *Le Soir* (2/3 maart 1985), 2;

⁹³ Janine Claeys, ‘P.S. et ex-F.D.F. pris entre deux Moureaux’, *Le Soir* (5 maart 1985), 2.

Vanuit beide kampen klonk de bekende redenering dat zij niet van overtuiging veranderd waren. Oud-voorzitter van het FDF, Antoinette Spaak, zei: “notre langage n’a jamais changé, que nous soyons dans la majorité ou dans l’opposition.”⁹⁴ Moureaux beloofd tijdens een persconferentie dat zijn doel vanaf het begin altijd hetzelfde was geweest.⁹⁵ Toch scheidden echter de wegen. Ook andere eerder besproken kenmerken van afscheidingen komen terug in deze casus. Zo worden de afscheidende politici meermaals overlopers, dissidenten of rebellen genoemd. Daarnaast worden zij ervan beticht te handelen uit eigenbelang en erg weinig last te hebben van gewetensbezwaar. Vic Anciaux, voorzitter van de VU, verbaasde zich over de stoelendans binnen de Franstalige partij. Volgens hem waren zulke praktijken zeer uitzonderlijk aan de Nederlandstalige kant. Gezien de gebeurtenissen die rond zijn eigen partij zouden volgen in de jaren negentig was deze uitspraak nogal voorbarig.⁹⁶

Herverkaveling in Vlaanderen (vanaf 1992)

Bij de verkiezingen van 24 november 1991 kreeg de VU een slechte uitslag voorgeschoteld. De toenmalige voorzitter van de partij was Jaak Gabriëls, de opvolger van de hiervoor genoemde Vic Anciaux. Net als de voorzitter van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV), Guy Verhofstadt, kwam Gabriëls tot de conclusie dat er in Vlaanderen nood was aan “een nieuwe, bredere politieke beweging die zich opstelt tussen de zuilenpartijen en de antipolitiek.” In januari 1992 kwamen een aantal politici uit de PVV- en VU-top bij elkaar. Dit leidde tot het opstellen van een tienpuntenprogramma voor een nieuw Vlaams kabinet. Daarnaast zorgde het ervoor dat Gabriëls en Verhofstadt inzagen dat ze over veel zaken hetzelfde dachten.⁹⁷

Toen deze ontmoetingen uitlekten in de media, zorgde dat voor interne spanningen binnen de VU. Velen binnen de partij waren fel tegen toenadering tot andere partijen. Een van hen was Bert Anciaux, de zoon van oud-voorzitter Vic Anciaux. Bert Anciaux werd in juni van datzelfde jaar verkozen tot de nieuwe voorzitter van de VU. Gabriëls bleef echter zijn twijfels over de toekomst van de partij uiten.⁹⁸ Volgens Gabriëls en zijn medestanders was een VU die zich alleen bleef richten op Vlaams-nationalisme ten dode opgeschreven. De partij was toe aan vernieuwing en daarbij zou samenwerking met de PVV kunnen helpen. Deze opvattingen zorgden ervoor dat Anciaux begin augustus speelde met het idee om Gabriëls uit de partij te

---

⁹⁴ Janine Claeys, “Inébrandablement F.D.F.”, Mme Spaak espère encore rassembler...’, *Le Soir* (5 maart 1985), 2. Vertaling: ‘Onze taal is nooit veranderd, of we nou bij de meerderheid zaten of in de oppositie.’

⁹⁵ Janine Claeys, ‘P.S. et ex-F.D.F. pris entre deux Moureaux’, *Le Soir* (5 maart 1985), 2.

⁹⁶ Janine Claeys, ‘Mme Spaak a désavoué les deux rebelles du F.D.F. et recherche des alliés’, *Le Soir* (5 maart 1985), 1; ‘Les vagues de F.D.F. mouillent les autres partis...’, *Le Soir* (5 maart 1985), 2; G. Dt., ‘En applaudissant ouvertement, les partis flamands volent au secours du F.D.F.’, *Le Soir* (6 maart 1985), 2.

⁹⁷ Pol van den Driessche, ‘Overstap Gabriëls naar nieuwe liberale partij nakend’, *De Standaard* (19 augustus 1992), 2.

⁹⁸ *Ibidem*, 2.

zetten.⁹⁹ Ondertussen was namelijk al duidelijk dat Gabriëls zou spelen met het idee om over te stappen naar de nieuwe partij die Verhofstadt op dat moment aan het opzetten was. Daarbij beschuldigde Anciaux hem ervan die overstap vooral te willen maken uit carrièreoverwegingen, wat tegengesproken werd door Gabriëls zelf. Ook als hij bij de VU zou blijven hoefde hij zich geen zorgen te maken over zijn politieke carrière.¹⁰⁰

Op 18 augustus maakte Gabriëls bekend dat hij opstapte bij de VU. Met zijn definitieve overstap naar de nieuwe partij van Verhofstadt, zei Gabriëls tegen *De Standaard* te wachten tot er meer duidelijkheid zou zijn over de ideeën waar die partij voor zou staan. Al snel werd duidelijk dat Gabriëls niet de enige zou zijn die de VU ging verlaten. Gabriëls richtte zelfs een Centrum voor Politieke Vernieuwing op voor geïnteresseerden, waaronder ex-VU'ers, die in de toekomst de overstap naar de VLD zouden willen maken.¹⁰¹ In de dagen na oprichting van het centrum volgden meerdere berichten van lokale afdelingen van de VU die zich bij het centrum van Gabriëls aansloten omdat zij het eens waren met de kritiek die Gabriëls had op de partijlijn. Velen daarvan stapten niet per se uit de VU, maar verwachtten wel dat zij uit de partij gezet zouden worden vanwege hun steun aan Gabriëls.¹⁰² Ook een gedeelte van de jongeren afdeling wilde overstappen naar het centrum, maar wilde daarbij wel lid blijven van de VU.¹⁰³

Zodra de nieuwe partij van Verhofstadt, de VLD, een feit was volgden meer overstappers. Niet alleen binnen de VU zorgde de oprichting van een nieuwe partij door Verhofstadt voor roering. In november volgde een Kamerlid van de Socialistische Partij (SP), Pierre Chevalier, het voorbeeld van Gabriëls. Als gevolg van deze overstap slonk de tweederdemeerderheid die de regering nodig had om staatshervormingen door te kunnen voeren gevaarlijk.¹⁰⁴ De SP was dan ook uiterst ongelukkig met deze overstap. Behalve Chevalier te betichten van opportunisme werd ook zijn mandaat herhaaldelijk terug geëist door de partij.¹⁰⁵ Toen Chevalier enkele maanden later wel zijn mandaat als gemeenteraadslid neerlegde, concludeerde hij: "Het zou wellicht properder zijn om ook dit mandaat aan de SP te laten, maar ik stel vast dat anderen dit ook niet doen."¹⁰⁶

In februari 1993 volgde nog een Kamerlid van de VU die de overstap zette naar de VLD.¹⁰⁷ Hugo Coveliers liet zich in september nog uiterst negatief uit over de verruimingsoperatie van de VLD: "Het opkalefateren van het Belgisch konservatisme van de PVV

---

⁹⁹ JIR, 'Verzwakte VU tracht te overleven met compromisloos nationalisme', *De Standaard* (26 augustus 1992), 2.

¹⁰⁰ Pol van den Driessche, 'Overstap Gabriëls naar nieuwe liberale partij nakend', *De Standaard* (19 augustus 1992), 2.

¹⁰¹ Pol van den Driessche, 'Gabriëls groepeeret niet-PVV'ers in Centrum voor Politieke Vernieuwing', *De Standaard* (4 september 1992), 2.

¹⁰² 'Nog VU'ers volgen Gabriëls', *De Standaard* (16 september 1992), 2; 'Brabantse VU-kaderleden naar centrum van Gabriëls', *De Standaard* (17 september 1992), 2; ERO, 'Leuvense en Tiense VU'ers stappen op', *De Standaard* (3 november 1992), 2.

¹⁰³ Luc Neuckermans, 'Volkunie vecht voor overleven', *De Standaard* (19/20 augustus 1992), 2.

¹⁰⁴ Luc Neuckermans, 'Rel Chevalier overschaduwet stichting VLD', *De Standaard* (16 november 1992), 1.

¹⁰⁵ Luc Neuckermans, 'SP-voorzitter Vandembroucke gooit met modder naar Chevalier', *De Standaard* (16 november 1992), 3; Luc Neuckermans, 'Niet aflatende SP eist Kamerzetel van Pierre Chevalier op', *De Standaard* (17 november 1992), 2.

¹⁰⁶ 'Ontslag Chevalier als Brugs raadslid', *De Standaard* (18 februari 1993), 2.

¹⁰⁷ 'Coveliers van VU naar VLD', *De Standaard* (4 februari 1993), 4.

met een pseudo-Vlaams-sociaal sausje is compleet ongeloofwaardig en gedoemd tot falen.”¹⁰⁸ Na zijn overstap gaf hij aan het simpelweg niet meer uit te kunnen houden in de VU.¹⁰⁹ Ondanks de kritiek op de partijlijn werd VU-voorzitter Anciaux juist steeds radicaler in zijn Vlaams-nationale opstelling.¹¹⁰ Behalve dat de overstap van Covelier naar de VLD opmerkelijk is, zorgde deze ook weer voor een zetel minder in de tweederdemeerderheid die nodig was voor de staatshervormingen. Er waren slechts twee zetels overschot na het vertrek van Covelier.¹¹¹

Het volgende Kamerlid dat overstapte, liet wederom een paar maanden op zich wachten. In september 1993 stapte de fractievoorzitter van de VU, Herman Candries, over naar de CVP. Hij benadrukte daarbij dat hij de CVP-top nergens om had gevraagd en dat zij hem geen beloftes hadden gemaakt. Het weekend voordat Candries zijn overstap bekend maakte, was er tijdens het partijcongres van de VU nog een bepaling aangenomen dat ‘overlopers’ hun mandaat zouden moeten teruggeven. Hier gaf Candries echter geen gehoor aan.¹¹² De nasmaak moet extra bitter zijn geweest voor de VU. Door het vertrek van Candries werd de VU-fractie teruggebracht van acht naar zeven zetels waarmee ze het stemrecht in de vaste commissie verloren. De vrijgekomen zetels in de commissie gingen naar de VLD, waar de VU al zoveel aan verloren had.¹¹³

In enkele ingezonden brieven in *De Standaard* is te lezen dat er veel verontwaardiging over deze overstap was. In een van de brieven wordt zelfs het aantal voorkeurstemmen aangehaald wat Candries tijdens de verkiezingen gehaald zou hebben: veel te weinig om zijn zetel te behouden, aldus de auteur van de brief.¹¹⁴ Deze overstap leverde niet alleen het overstappend Kamerlid kritiek op, maar ook de partij waar hij naar vertrok. De CVP had in maart namelijk nog een wetsvoorstel ingediend ‘om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden’. Zodoende waren velen, binnen de politiek maar ook daarbuiten, nogal verbaasd toen zij een ‘overloper’ in hun midden opnamen. Ter verdediging stelden zij dat VU-Kamerleden van hun partij een vrijbrief hadden gekregen. VU-voorzitter Anciaux had in februari namelijk aangegeven dat hij verwachtte dat er nog meer mandatarissen de partij zouden verlaten, maar dat dat dan maar zo moest zijn.¹¹⁵

Het wetsvoorstel ‘om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden’ werd in maart 1993 ingediend door CVP-Kamerleden John Taylor en Karel Pinxten. De bedoeling was

---

¹⁰⁸ ‘Nog VU’ers volgen Gabriëls, *De Standaard* (16 september 1992), 2.

¹⁰⁹ Luc Neuckermans, ‘Coveliers wil akkoord niet in gevaar brengen’, *De Standaard* (5 februari 1993), 1.

¹¹⁰ Lieven de Winter en Huri Türsan, *Regionalist parties in Western Europe* (Londen, 1998), 34.

¹¹¹ Luc Neuckermans, ‘Coveliers wil akkoord niet in gevaar brengen’, *De Standaard* (5 februari 1993), 1.

¹¹² Pol van den Driessche, ‘Candries naar CVP’, *De Standaard* (14 september 1993), 1.

¹¹³ ‘CVP-Kamerleden aanvaarden Candries en verkiezen Tant als hun nieuwe voorzitter’, *De Standaard* (16 september 1993), 3.

¹¹⁴ Koen Bauwens, ‘Overloperij (1)’, *De Standaard* (23 september 1993), 7.

¹¹⁵ Luc Neuckermans, ‘CVP-Kamerleden aanvaarden Candries en verkiezen Tant als hun nieuwe voorzitter’, *De Standaard* (16 september 1993), 3; Wetsvoorstel om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden (ingediend door de heren Taylor en Pinxten), Parlementaire stukken, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordiger, 11 maart 1993, 944/1.

vooral het wisselen van partij met behoud van het mandaat te verbieden. Uit de partij stappen en het mandaat vervolgens als onafhankelijk Kamerlid uitzitten zou wel toegestaan worden. Ook Kamerleden die uit hun partij gezet zouden worden, vormden een uitzondering. In de tekst wordt het belang van politieke partijen als onmisbaar onderdeel van representatie van de kiezer benadrukt. Hierbij zijn Taylor en Pinxten van mening dat kandidaten die zichzelf op de lijst van een politieke partij plaatsen daarmee aangeven achter het programma, de statuten en de grondregels van die partij te staan. Door over te stappen naar een andere partij verklaart de verkozene niet meer achter die punten van de partij te staan. Daarmee wordt de geloofwaardigheid van de verkozene aangetast.¹¹⁶

Nadat het voorstel in overweging werd genomen, werd het doorgestuurd naar de commissie binnenlandse zaken, algemene zaken en openbaar ambt. Wat er daar met het voorstel gebeurd is, kan helaas niet achterhaald worden aangezien het gaat om een besloten commissie. Het is uiteindelijk nooit ter stemming gekomen.¹¹⁷ In een ingezonden brief in *De Standaard* werd geïmpliceerd dat het voorstel misschien wel ingetrokken was om zonder al te veel commentaar een zetel bij te winnen door de overstap van Candries.¹¹⁸

Frappant genoeg is het laatste Kamerlid dat van partij wisselde in de onderzochte periode een van de indieners van het wetsvoorstel. Althans, dat is hoe Decroos het in haar promotieonderzoek doet voorkomen.¹¹⁹ Of Karel Pinxten namelijk echt tegen zijn eigen wetsvoorstel inging, is discutabel. Zoals reeds besproken was het wetsvoorstel vooral bedoeld om te voorkomen dat Kamerleden hun zetel mee konden nemen naar een andere partij. Toen Pinxten uit de CD&V (de vernieuwde CVP) stapte, sloot hij zich namelijk niet direct aan bij een andere partij.¹²⁰ De verwarring over het over- of opstappen van Pinxten werd waarschijnlijk veroorzaakt doordat hij zich wel aansloot bij de 'beweging' van een ander vertrekkend CD&V-lid. De beweging is echter nadrukkelijk geen partij en als Kamerlid droeg hij dan ook het etiket 'onafhankelijk'.¹²¹ Ruim voor de verkiezingen van 18 mei 2003 was echter al duidelijk dat Pinxten zich zou aansluiten bij de VLD.¹²²

Het begin van de jaren negentig kende een omvangrijke herverdeling van het Vlaamse partijlandschap. Naast de hier besproken Kamerleden die van partij wisselden was er later nog een CVP-Kamerlid dat zou overstappen naar de VLD. Daarnaast was er ook sprake van een groot

---

¹¹⁶ Wetsvoorstel om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden (ingediend door de heren Taylor en Pinxten), Parlementaire stukken, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordiger, 11 maart 1993, 944/1.

¹¹⁷ Decroos, 'Partijwissels in België', 19.

¹¹⁸ Bart de Leeuw, 'Candries (1)', *De Standaard* (25/26 september 1993), 9.

¹¹⁹ Decroos, 'Partijwissels in België', 19.

¹²⁰ Wetsvoorstel om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden (ingediend door de heren Taylor en Pinxten), Parlementaire stukken, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordiger, 11 maart 1993, 944/1; 'Karel Pinxten stapt uit CD&V', *De Standaard* (2 november 2001).

¹²¹ 'Wie liep nog over?', *De Standaard* (3 november 2001).

¹²² Belspo, Federale overheidsdienst Binnenlandse Zaken en Vrije Universiteit Brussel, 'Belgische verkiezingsuitslagen' http://www.ibzdgip.fgov.be/result/nl/result_party.php?party_id=683&startdate=1995-05-21&enddate=2003-05-18&vt=CK&ko_type=KO_RK&ko=263 [geraadpleegd op 10-08-2017]; Isabel Albers, 'VLD heeft maar één doel: Verhofstadt II', *De Standaard* (23 september 2002).

aantal lokale politici en leden van de jongerenafdeling van de VU die in deze tijd van partij wisselden.¹²³ In deze casus kwamen dan ook nagenoeg alle kenmerken van de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang die in dit onderzoek naar boven zijn gekomen aan bod. Zo werden de overstappende Kamerleden van opportunisme en carrièrebevordering beschuldigd, en werd door de Kamerleden veelvuldig gebruik gemaakt van de beredenering dat zij hetzelfde doel zouden blijven nastreven.

Een belangrijk kenmerk van de spanning tussen het mandaat en de partij, waar in andere casussen weinig aandacht aan werd besteed in de krant, was de aandacht die uitging naar het mandaat van de Kamerleden en de legitimiteit ervan. Zo werd in het geval van Candries zelfs het aantal voorkeurstemmen aangekaart en eiste de SP de zetel van Chevalier terug. Daarnaast vonden sommige politici blijkbaar dat het overlopen in deze periode zo de spuigaten uitliep dat er in 1993 een wetsvoorstel ingediend werd om overstappen met behoud van het mandaat te verbieden. Het voorstel zou echter nooit behandeld worden en na de indiening ervan zou het 'overlopen' nog niet voorbij zijn.

---

¹²³ Luc Neuckermans, 'CVP-Kamerlid doet overstap naar liberalen', *De Standaard* (21/22/23 mei 1994), 1; 'Nog VU'ers volgen Gabriëls, *De Standaard* (16 september 1992), 2; 'Brabantse VU-kaderleden naar centrum van Gabriëls, *De Standaard* (17 september 1992), 2; ERO, 'Leuvense en Tiense VU'ers stappen op', *De Standaard* (3 november 1992), 2.

Conclusie

In deze studie is geprobeerd een beeld te vormen van de spanning die zich in België voordoet tussen het persoonlijk mandaat van Kamerleden en het partijbelang en hoe die spanning zich uitte in de periode 1945 tot 2001. Hiervoor is ten eerste gekeken naar een aantal factoren van het Belgische politieke bestel die invloed hebben op deze spanning. Vervolgens is gekeken naar een aantal kenmerken van deze spanning zoals afsplitsingen, de reacties op deze afsplitsingen, en of er vanuit de politiek geprobeerd werd geprobeerd werd afsplitsingen aan banden te leggen. Om deze kenmerkende elementen van afsplitsingen in België te illustreren en verduidelijken zijn vervolgens een aantal casussen behandeld.

Zo blijkt dat er in België, net als in Nederland, staatsrechtelijk geen probleem zou moeten bestaan rond afsplitsingen van Kamerleden. Partijen en fracties zijn namelijk niet opgenomen in de grondwet. Het mandaat zou staatsrechtelijk gezien dus altijd aan het individuele Kamerlid toekomen. Over fractievorming zijn wel regels opgenomen in het reglement van de Kamer. Hoewel deze regels het afsplitsende Kamerleden moeilijker maakten, zorgde deze ook voor problemen bij de achterblijvende partij. Bij de VU vertrokken zoveel Kamerleden dat de partij onder het minimum aantal zetels uitkwam wat nodig was om zitting te nemen in commissies. Pas na de bestudeerde periode werd hier iets aan veranderd. Daarnaast is er ook een discrepantie tussen de manier waarop de grondwet representatie voorstelt en de opvattingen die Kamerleden hierover hebben. Hoewel zij volgens de grondwet alle Belgische burger zouden moeten vertegenwoordigen, blijkt dat de Kamerleden van mening zijn dat zij vooral de inwoners van hun kiesdistrict moeten vertegenwoordigen. Zoals uit de casus van Roger Nols bleek kan deze lokale verankering van het Kamerlid ervoor zorgen dat de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang toeneemt.

Tekenend voor de Belgische partijpolitiek is de taalscheiding die terug te vinden is in de politieke partijen. In de jaren zeventig nam het belang van de tegenstellingen tussen Vlaanderen en Wallonië toe en trad het conflict rond Brussel meer op de voorgrond. In veel partijen nam het Vlaams of Franstalig zijn een belangrijke plek in het partijprogramma in. De politieke en levensbeschouwelijke ideologieën waren hier vaak aan ondergeschikt. Het gevolg was dat er in dergelijke partijen politici te vinden waren van verschillende politieke kleuren. Uiteindelijk leverde dit meermaals afsplitsingen op. Zodra de partij een nieuwe lijn uitzette waren er vaak politici, waaronder Kamerleden, die zich niet in die lijn konden vinden, met een partijwissel of afscheiding als gevolg.

Bij afsplitsingen werden verschillende problemen waargenomen door zowel de politieke partijen, de pers als de kiezer. De reacties op afsplitsende en partijwisselende Kamerleden waren nooit positief. In de meeste gevallen werden er beschuldigingen van opportunisme, carrièrebevordering geuit. In sommige gevallen, voornamelijk vanuit de pers, werd er vrij

neutraal gereageerd. Vaak werd bijvoorbeeld wel benoemd dat Kamerleden hun zetel behielden bij hun overstap, maar dat werd vervolgens niet geïmplementeerd. Hieruit blijkt echter wel dat dit relevant genoeg gevonden werd om te benoemen. Een andere uiting van de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang waar minder aandacht aan werd besteed dan verwacht was kiezersbedrog. Alleen in de jaren negentig werd dit nu en dan aangehaald. Ook dit zou een gevolg kunnen zijn van de lokale verankering van Kamerleden. Het zou kunnen dat de kiezer dan om specifiekere redenen op een Kamerlid stemde dan alleen het partijprogramma.

Aangezien de reacties vanuit de politiek al met al vrij negatief waren zou het te verwachten zijn dat er ijverig geprobeerd zou zijn dit verschijnsel aan banden te leggen. Dit blijkt echter mee te vallen. Zo is er in 1993 een poging gedaan het wisselen van partij met behoud van de zetel te verbieden, maar uiteindelijk is hier nooit werk van gemaakt. In 2001 werd nogmaals een oproep gedaan om iets aan dit fenomeen te doen door middel van een deontologische code of zelfs een wijziging van de grondwet. Ondanks de negatieve houding tegenover afsplitsingen was daar weinig animo voor vanuit de meeste politieke partijen.

Voortbordurend op deze studie zou er verder onderzoek gedaan kunnen worden naar de spanning tussen het persoonlijk mandaat en het partijbelang. Zo schijnt deze spanning in de lokale Belgische politiek gezorgd te hebben voor vele partijwissels. Daarnaast zijn er naar alle waarschijnlijkheid nog meer factoren in het politieke bestel die van invloed zijn op de spanning waar, gezien de omvang van deze studie, nog geen aandacht is besteed. Verder zou deze studie gebruikt kunnen worden als basis voor een vergelijkend onderzoek naar de spanning tussen het persoonlijk mandaat van Kamerleden en het partijbelang in verschillende landen.

Bibliografie

Bronnen

Kranten

AI., O., 'Le VLD votera 'à la carta' ses transfuges obéiront!', *Le Soir* (26 november 1992), 2.

Albers, Isabel, 'VLD heeft maar één doel: Verhofstadt II', *De Standaard* (23 september 2002).

Bauwens, Koen, 'Overloperij (1)', *De Standaard* (23 september 1993), 8.

Backer, Peter de en Bart Dobbelaere, 'Weinig enthousiasme om overlopers mandaat te ontnemen', *De Standaard* (3 november 2001).

Claeys, Janine, 'Bouleversement politique à Bruxelles: dissidence de "ténors" de F.D.F.', *Le Soir* (2/3 maart 1985), 1.

Claeys, Janine, 'Des "ténors" de F.D.F. créent une dissidence', *Le Soir* (2/3 maart 1985), 2.

Claeys, Janine, 'Conférence de presse communi, ce lundi, du P.S. bruxellois et des rebelles F.D.F.', *Le Soir* (4 maart 1985), 2.

Claeys, Janine, 'Ce lundi, P.S. et rebelles F.D.F. vont confirmer leurs liens', *Le Soir* (4 maart 1985), 1.

Claeys, Janine, 'P.S. et ex-F.D.F. pris entre deux Moureaux', *Le Soir* (5 maart 1985), 2.

Claeys, Janine, "'Inébrandablement F.D.F.", Mme Spaak espère encore rassembler...', *Le Soir* (5 maart 1985), 2.

Claeys, Janine, 'Mme Spaak a désavoué les deux rebelles du F.D.F. et recherche des alliés', *Le Soir* (5 maart 1985), 1.

D., Ma., 'VU: Jaak parti... Bert l'écarte', *Le Soir* (25 augustus 1992), 4.

Driessche, Pol van den, 'Vliegt oud-voorzitter Jaak Gabriëls uit VU?', *De Standaard* (13 augustus 1992), 2.

Driessche, Pol van den, 'Overstap Gabriëls naar nieuwe liberale partij nakend', *De Standaard* (19 augustus 1992), 2.

Driessche, Pol van den, 'Gabriëls groepeer niet-PVV'ers in Centrum voor Politieke Vernieuwing', *De Standaard* (4 september 1992), 2.

Driessche, Pol van den, 'Candries naar CVP', *De Standaard* (14 september 1993), 1.

Driessche, Pol van den, 'Lesje voor overlopers', *De Standaard* (21/22/23 mei 1994), 4.

Dt., G., 'En applaudissant ouvertement, les partis flamands volent au secours du F.D.F.', *Le Soir* (6 maart 1985), 2.

Dt., G., 'Outers: "En nous quittant, Nols quitte le combat Brussellois"', *Le Soir* (15 april 1983), 6.

Dubuisson, Martine, 'Les nationalistes flamands en appétit', *Le Soir* (16 februari 1993), 3.

ERO, 'Leuvense en Tiense VU'ers stappen op', *De Standaard* (3 november 1992), 2.

Febrant, Catherine en Bénédicte Vaes, 'Jean Gol: Nols s'égare. Les idées de Le Pen sont simplistes et dangereuses', *Le Soir* (1 oktober 1984), 1.

Goovaerts, Carla, 'Gabriëls', *De Standaard* (5/6 september 1992), 7.

H., J.v., 'M. Basile Risopoulos quitte le parti libéral', *Le Soir* (15 september 1978), 2.

JIR, 'Verzwakte VU tracht te overleven met kompromisloos nationalisme', *De Standaard* (26 augustus 1992), 2.

Leeuw, Bart de, 'Candries (1)', *De Standaard* (25/26 september 1993), 9.

N., L., 'Dimanche, M. Nols rencontre les dirigeants du F.D.F.', *Le Soir* (8 april 1983), 6.

N., L., 'Nols quitte le F.D.F. avec vingt autres mandataires...', *Le Soir* (13 april 1983), 6.

Neuckermans, Luc, 'Volkunie vecht voor overleven', *De Standaard* (19/20 augustus 1992), 2.

Neuckermans, Luc, 'Rel Chevalier overschaduwst stichting VLD', *De Standaard* (16 november 1992), 1.

Neuckermans, Luc, 'SP-voorzitter Vandenbroucke gooit met modder naar Chevalier', *De Standaard* (16 november 1992), 3.

Neuckermans, Luc, 'Niet aflatende SP eist Kamerzetel van Pierre Chevalier op', *De Standaard* (17 november 1992), 2.

Neuckermans, Luc, 'Coveliers wil akkoord niet in gevaar brengen', *De Standaard* (5 februari 1993), 1.

Neuckermans, Luc, 'CVP-Kamerleden aanvaarden Candries en verkiezen Tant als hun nieuwe voorzitter', *De Standaard* (16 september 1993), 3.

Neuckermans, Luc, 'CVP-Kamerlid doet overstap naar liberalen', *De Standaard* (21/22/23 mei 1994), 1.

Otte, Anja, "Overlopers moeten mandaat inleveren", *De Standaard* (2 november 2001).

Otte, Anja, "Van der Maelen dreigt commissie politieke vernieuwing kapot te maken", *De Standaard* (9 november 2001).

Schwilden, W., 'Ayant annoncé clairement son départ du F.D.F., Roger Nols va maintenant compter ses amis...', *Le Soir* (5 april 1983), 6.

Schwilden, W., 'Serge Moureaux: "M. Nols est bien mal payé de sa confiance"', *Le Soir* (5 april 1983), 6.

Smedt, Etienne de, 'Verraders', *De Standaard* (24 november 1992), 8.

Vandoren, Jan, 'Overloperij (2)', *De Standaard* (23 september 1993), 8.

Vanpeteghem, Boudewijn, 'Pinxten brengt CD&V zware klap toe', *De Standaard* (3 november 2001).

"'Qui 'aime me suive... même avec l'étiquette F.D.F.', lance Roger Nols', *Le Soir* (5 april 1983), 6.

'Breuk van Nols met FDF nu officieel', *De Standaard* (14 april 1983), 4.

'Les vagues de F.D.F. mouillent les autres partis...', *Le Soir* (5 maart 1985), 3.

'Nog VU'ers volgen Gabriëls', *De Standaard* (16 september 1992), 2.

'Brabantse VU-kaderleden naar centrum van Gabriëls', *De Standaard* (17 september 1992), 2.

'Coveliers van VU naar VLD', *De Standaard* (4 februari 1993), 4.

'Ontslag Chevalier als Brugs raadslid', *De Standaard* (18 februari 1993), 2.

'CVP-voorstel tegen overloperij', *De Standaard* (20/21 maart 1993), 2.

'Sous Verts', *Le Soir* (31 mei 1996), 3.

'PSC herhaalt oproep tot Ecolo, maar zoekt geen groene overlopers', *De Standaard* (11 juni 1996), 3.

'Wie liep nog over?', *De Standaard* (3 november 2001).

Overig

Nederland

Artikel 50 en 67.3 van de Nederlandse Grondwet.

Wetsvoorstel tot wijziging van het Reglement van de Kamer wat de erkenning van politieke fracties betreft (ingediend door Jean Marie Dedecker), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 52 (18 januari 2010), doc. nr. 2369.

Kamerstukken II 2014/15, 34 183, nr. 5.

België

Artikel 42 van de Belgische grondwet.

Ontwerp tot herziening van het reglement van de Kamer (ingediend door de commissie voor de herziening van het reglement), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 38 (11 januari 1962), doc. Nr. 263, 8.

Plenaire vergadering, Parlementaire handelingen Belgische Senaat 31 maart 1983).

Wetsvoorstel tot wijziging van artikel 2 van de Gemeentewet (ingediend door de heer Tant), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 46 (22 oktober 1986), doc. Nr. 639/1.

Wetsvoorstel om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden (ingediend door de heren Taylor en Pinxten), belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 48 (11 maart 1993), doc. nr. 944/1.

Integraal Verslag van Buitengewone Plenumvergadering, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 51 (20 november 2003).

Literatuurlijst

Andeweg, Rudy, Jacques Thomassen, *Binnenhof van binnenuit: Tweede Kamerleden over het functioneren van de Nederlandse democratie*, (Leiden, 2007).

Belspo, Federale overheidsdienst Binnenlandse Zaken en Vrije Universiteit Brussel, 'Belgische verkiezingsuitslagen'

http://www.ibzdgip.fgov.be/result/nl/result_party.php?party_id=683&startdate=1995-05-21&enddate=2003-05-18&vt=CK&ko_type=KO_RK&ko=263 [geraadpleegd op 10-08-2017].

Bovend'Eert, Paul en Henk Kummeling, *Het Nederlandse Parlement* (Deventer, 2010).

Dandoy, Régis, 'Parliamentary questions in Belgium: testing for party discipline', *The journal of legislative studies* 17:3(2011), 315-326.

Decroos, Marjan, 'Partijwissels in België, een onderzoek naar de motieven en gevolgen van de overstap van Belgische parlementsleden naar een andere partij. Periode 1981-1999' (Onuitgegeven dissertatie, Katholieke Universiteit Leuven, 2003).

Depauw, Sam, *Rebellen in het parlement: fractiecohesie in de Kamer van volksvertegenwoordigers (1991-1995)*, (Leuven, 2002).

Elzinga, D.J. en C. Wisse, *De parlementaire fracties* (Groningen, 1988).

Eulau, Heinz John Wahlke, William Buchanan en Leroy Ferguson, 'The role of the representative: some empirical observations on the theory of Edmund Burke', *The American political science review* 53:3 (1959), 742-756.

Gallager, Michael, Michael Laver en Peter Mair, *Representative government in modern Europe* (New York, 2011).

Gerard, Emmanuel, Els Witte, Eliane Gubin en Jean-Pierre Nandrin, *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers 1830-2002* (Brussel, 2003), 460-513.

Heidar, Knut, 'Parliamentary party group unity: does the electoral system matter?', *Acta Politica* 41:3 (2006), 249-266.

Lucardie, Paul, Arjan Marchand en Gerrit Voerman, 'Frictie in de fractie' in: Eliora van der Hout, Wytze van der Woude en Gerrit Voerman, red., *Representatie, fractiediscipline en financiering*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken, 2007, 59-168.

Mast, André en Jean Dujardin, *Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht* (Brussel, 1987).

Mutlt-Eren, Hande, 'Keeping the party together', *Public Choice* 164(2015), 117-133.

Nehmelman, Remco en Bettie Drexhage, De constitutionele positie van de politieke partijen in Nederland, Met een toegift op hun constitutionele positie in de Europese Unie. In D. de Prins (Eds.), *Preadviezen 2010 voor de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht in België en Nederland* (Den Haag, 2010), 45-115.

Notitie over afsplitsingen van fracties in de Tweede Kamer, 16-18.

Werkgroep fractievorming, 'fractievorming in de Tweede Kamer',

https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/fractievorming_in_de_tweede_kamer.pdf [geraadpleegd op 11-03-2017].

O'Brian, Diana, Yael Shomer, 'A cross-national analysis of party switching', *Legislative studies quarterly* 38:1 (2013), 111-141.

Thomassen, J.J.A en R.B. Andeweg, 'Fractiediscipline: vooroordelen en misverstanden', *Jaarboek 2005, Documentatiecentrum Nederlandse politieke partijen* (2006), 154-175.

Toebosch, Emile, *Parlementen en reglementen* (Brussel, 1991).

Waling, Geerten, *Zetelroof, fractiediscipline en afsplitsingen in de Tweede Kamer 1917-2017* (Nijmegen, 2017).

Winter, Lieven de, 'Intra- and extra-parliamentary role attitudes and behaviour of Belgian MP's' in: Wolfgang C. Müller en Thomas Saalfeld (red.), *Members of parliament in Western Europe: roles and behaviour* (Londen, Portland, 1997), 128-154.

Winter, Lieven de, Marc Swyngedouw en Patrick Dumont, 'Party system(s) and electoral behaviour in Belgium: from stability to balkanisation', *West European politics* 29:5 (2006), 933-956.